

חיים יהודיים לטינו-אמריקאיים במאה ה-21: הפרדוקס של קהילות מתכווצות מול התרחבות ותחייה של החיים היהודיים

בעשור השני של המאה ה-21 עומדים החיים היהודיים הלטינו-אמריקניים בפני הזדמנויות ואתגרים חדשים, הנובעים מתהליכי גלובליזציה והגירה. הלוגבליזציה חידדה את אי-השוויון בין המגזרים השונים, ובמקביל פתחה הזדמנויות חדשות, שיש להן פוטנציאל השפעה גם על יהודי היבשת. מודלים כלכליים חדשים הביאו להישגים, אך גם למשברים מחזוריים, והתחזקו מאוד תהליכים של פלורליזציה ודמוקרטיזציה. התמורות הכלכליות והפוליטיות, יחד עם החמרת אי-השוויון החברתי, הביאו לזרמי הגירה ניכרים של יהודי אמל"ט. חלק מן היהודים שהיגרו מאמל"ט כבר אינם חיים בקהילות של מהגרים, כי אם בקהילות של אזרחים-אמיגרנטים, והם נהנים מהזדמנויות מקצועיות וחדשות ומשווקים מתרחבים.

בשנות ה-2000, 2011). הקהילה הגדולה ביותר ביבשת היא עדיין בארגנטינה, למרות הצמצום הדמוגרפי הניכר שחוותה קהילה זו - מכחצי מיליון בשנות ה-60, '390 אלף בעשור הבא, וכ-180 אלף בלבד כיום. הפרופיל הדמוגרפי של האוכלוסייה היהודית במקסיקו יציב יותר, הודות לדפוסים סוציו-דמוגרפיים מסורתיים יותר ולבואם של יהודים מחלקים אחרים של אמריקה הלטינית. יהודי מקסיקו מונים כיום כ-40 אלף נפש. האוכלוסייה היהודית באורוגוואי ירדה מחמישים אלף ל-22 אלף; בוונצואלה - מ-30 אלף ל-15 אלף, בצ'ילה מ-30 אלף ל-21 אלף. אל-סלוודור, אקוודור, פרו ופרגוואי חוו גם הן ירידה משמעותית באוכלוסייה היהודית שלהן מאז שנות ה-70'. בברזיל ירד מספר היהודים מ-140 אלף ל-96 אלף, בעיקר כתוצאה מהתבוללות. אולם בשנים האחרונות נעצרה מגמה זו, ויש אף עלייה קטנה במספר היהודים שם.

הגירתם של יהודי אמל"ט היא חלק מתופעה גלובלית נרחבת - מ-75 מיליון מהגרים ב-1965 ל-120 מיליון בשנת 1990, ול-214 מיליון בשנת 2009 (Held et al. 2009; UNDP 1999). ההערכה היא כי ב-40 השנים האחרונות היגרו ממדינות אמריקה הלטינית בין 150 עד 250 אלף יהודים, מיעוטם למדינות בתוך האזור ורובם ליעדים מחוץ לאזור, בעיקר לארה"ב, ישראל ובמידה פחותה יותר למדינות במערב אירופה (ספרד) וגם אל קנדה. בעקבות זאת, מספר היהודים באזור ירד באופן משמעותי - מ-514 אלף בשנות השבעים ל-392 אלף כיום (DellaPergola).

הירידות החדות באוכלוסייה היהודית במדינות דרום ומרכז אמריקה מאז אמצע שנות ה-80' נובעות בעיקר מהגירה בממדים משמעותיים, אם כי בגואטמלה, יותר ממחצית היהודים החליטו להישאר במקומם. בקוסטה ריקה השכנה גדלה האוכלוסייה היהודית בכשני שלישים מאז שנת 1967, ואילו פנמה הפכה ליעד הגירה עבור יהודים ממדינות אחרות במרכז אמריקה.

המכון למדיניות העם היהודי | 151

גלי ההגירה מאמריקה הלטינית נבדלים זה מזה באופיים והיקפם. הם כוללים הגירה כפויה - אנשים שאולצו לצאת לגלות או כאלה שהיו מצויים בסיכון גבוה (למשל פעילים פוליטיים ואינטלקטואלים); משפחות שהיגרו מרצון, משיקולים של ביטחון ופרנסה; בעלי מקצוע המחפשים הזדמנויות מקצועיות ועסקיות. קיימת תנועה רצופה של בעלי מקצוע בתחומי עיסוק יוקרתיים, ויהודים היוו שיעור ניכר מביניהם.

המגמות החדשות מצביעות הן על הגירה והן על חיים יהודיים המתרחבים ומתעוררים באמריקה ובקהילות היהודיים שיצאו מיבשת זו. זרמי ההגירה משפיעים על הקהילות היהודיות והחברות הלאומיות, גם אלה שמתוכן יוצאים המהגרים וההשפעה ניכרת במעגלים חברתיים רחבים ובזירות מוסדיות, המאופיינים ביחסים בעלי דינמיות גוברת בין יהודים, בין כיחידים ובין כקבוצות (Bokser Liwerant 2002, 2006). מבחינת הקהילות היהודיות הקולטות את המהגרים, הגירה מהווה גורם דמוגרפי תומך, ובמקביל היא מייצרת העשרה תרבותית והתחדשות מוסדית. משום כך אין לנתח את החיים היהודיים באמריקה הלטינית באמצעות קטגוריות דיכוטומיות מקובלות כגון פנימי-חיצוני, מרכז-פריפריה, אלא באמצעות מסגרות גמישות ומקיפות, המתבססות על נקודת מבט על-לאומית. ארגנטינה, בה - עדיין - נמצאת הקהילה היהודית הגדולה ביותר באמריקה הלטינית, חוותה צמצום

35% מיהודי ארגנטינה היגרו בין השנים 1970-2009, אך רק 8% רואים בהגירה יוצאת איום רציני

דמוגרפי משמעותי (35% מהאוכלוסייה בין השנים 1970-2009). למרות זאת, בסקר שנערך בין יהודים הנחשבים למשפיעים ולמשתתפים בעיצוב דעת קהל, רק 8% חשבו שהגירה יוצאת מהווה איום רציני על הקהילה. נראה שהסיבה לכך נעוצה בתהליך מתמשך של בניית מוסדות והתאוששות קהילתית, וכן בהגירה החוזרת שהתרחשה בארגנטינה, כאשר חלק מן העוזבים חזרו בעקבות ההתאוששות הכלכלית (שנעצרה בשנים האחרונות). בקולומביה, פרו, מקסיקו, אורוגוואי וצ'ילה, רוב המשתתפים בסקר (8 מתוך כל 10 משיבים) אמרו כי להערכתם, לא סביר שארצם תקלוט הגירה יהודית בשנים הקרובות. ממצא זה מאותת על איזון שלילי בין הגירה יוצאת להגירה נכנסת. יצויין כי בניגוד למגזרים היהודיים אחרים, אצל יהודים אורתודוקסים מורגשת ניידות גדולה יותר, המתבטאת גם בהגירה יוצאת וגם בהגירה נכנסת.

ההגירה של השנים האחרונות הביאה גם להרחבה של החיים היהודיים הלטינו-אמריקאיים. בעולם הנמצא בשינוי מתמיד, תופעות חדשות כוללות ניידות רחבה יותר, מעברים מרובים, טרנסמיגרציה ויצירה של קשרים ופעילויות-גומלין בני-קיימא חוצי מדינות. יתר על כן, מתפתחים דפוסים חדשים של זרימה של אנשים וידע ושל החלפה של תפוקה אינטלקטואלית, מדעית ותרבותית. רבים מיהודי אמריקה הלטינית הם חלק משכבה של מהגרים בעלי כישורים הנהנים מקבלת פנים של "שטיח אדום". גדל והולך מספר המהגרים משכבה זו העוברים למדינות ה-OECD השונות. כצפוי, ארצות הברית, בשל קירבתה וההזדמנויות הרבות והמגוונות שהיא מציעה, מושכת את המספר הרב ביותר של מהגרים לטינו-אמריקאים בעלי כישורים. אמריקה הלטינית עומדת במקום השלישי, מבחינת מספר היקף המהגרים ממנה ליבשות אחרות. בעשור הראשון של המאה ה-21 היו בארה"ב 494 אלף מדענים ומהנדסים ממוצא לטינו-אמריקאי, שהיו כ-15% מכלל הזרים ששולבו במערכות המדע והטכנולוגיה וארה"ב.

יש גידול משמעותי במספר הסטודנטים מאמריקה הלטינית הלומדים באוניברסיטאות אמריקאיות ועם סיום לימודיהם משתלבים במרחב האקדמי והמקצועי של ארה"ב. בשנת 2007 קיבלו 229 מקסיקנים, 180 ברזילאים, 141 ארגנטינאים ו-121 קולומביאנים תארי דוקטור (Ph.D) בארה"ב. אולם לא רק מדענים ומהנדסים מהגרים מאמל"ט לארה"ב וליתר מדינות ה-OECD. לצד המהגרים בעלי הכישורים מתקיימת הגירה ניכרת של עובדים חסרי הכשרה וכפריים עניים החסרים חינוך פורמאלי, אשר ניצבים בפני מדיניות הגירה מגבילה (אלה מכונים "מהגרי כרטיס אדום"; Faist 2010).

בהקשר זה של מציאויות המשולבות זו בזו, על פי סקר שערך הג'וינט בקרב מעצבי דעת קהל, כמעט כל המרוויינים (99%) הסכימו ש"חשוב מאד" "לחזק" את היחסים בין יהודים החיים במקומות שונים באזור. שמונה מתוך עשרה הסכימו ש"ליהודי אמל"ט יש אחריות מיוחדת זה כלפי זה". שבעים ושבעה אחוזים הסכימו ש"ליהודי אמל"ט יש נקודות מבט ייחודיות ובעלות ערך לחלוק עם אחרים". עם זאת, שישה מתוך עשרה משיבים לא הסכימו לטענה ש"כל קהילה מקומית משולבת באופן הדוק בקהילות יהודיות אחרות באמריקה הלטינית". כך, בעוד שנראה שיש עניין רב בשיתוף פעולה הדוק יותר ובחילופין על פני שטחה וקהילותיה של אמריקה הלטינית, נראה שציפייה זו אינה תואמת בהכרח את המציאות בשטח, והיא עודנה מהווה אתגר הניצב בפני המדיניות הקהילתית, המקומית והעולמית.

מגמות דמוגרפיות הקשורות להגירה של יהודי אמל"ט, בעיקר אל צפון אמריקה, ישראל ואירופה, רומזות למודלים מגוונים של חיים יהודיים, אשר משקפים באופן חלקי מגמות עולמיות ובאופן חלקי את ייחודיותו של אזור זה. באשר לנוכחותם בארה"ב, עדיין יש לזהות מספרים מדויקים, אבל ההערכות נעות בין 100 אלף ל-133 אלף (לפי הגדרות של אוכלוסיית ליבה/מורחבת - DellaPergola 2011).

ל-156 אלף (Sheskin and Dashefsky 2011). מעריכים שמספר דומה היגר לישראל (115 אלף/150 אלף - הגדרות ליבה/מורחבת), ו-12.5 אלף/20 אלף למקומות אחרים. בהשוואה לקבוצות אחרות של מהגרים יהודים בארה"ב, הזרמים השונים מאמריקה הלטינית מתאפיינים בצמיחה עקבית, אם כי ישנם הבדלים בהתאם להקשר הלאומי הספציפי.

יש לראות את ההתמקמות מחדש של חיים יהודיים לטינו-אמריקאיים בארה"ב כחלק מעולם של היספנים/לטינים קונקרטי ומדומיין רחב יותר. מספרם של ההיספאנים/

לטינים הגיע לכמעט 50.5 מיליון איש בארה"ב (16.3% מהאוכלוסייה) והם הפכו למיעוט הגדול ביותר בארה"ב - מדובר בגידול של 61% מאז שנת 1990. מעריכים שעד שנת 2020 הם יהוו רבע מאוכלוסייתה של ארה"ב. מגמה דמוגרפית זו היא משמעותית עוד יותר בהשוואה לצמיחה של כלל אוכלוסיית ארה"ב והמגמות הדמוגרפיות באוכלוסיית

יהודי ארה"ב. בהתחשב בגודל הקבוצה והפרופיל שלה, ההיספאנים/לטינים המתגוררים בארה"ב הגדילו באופן משמעותי את ההשפעה החברתית והתרבותית שלהם - החל בספרות ומוסיקה וכלה בכוח פוליטי, כפי שניתן היה לראות בבחירות לנשיאות בשנת 2012. יהודי אמל"ט השתלבו במגוון של סביבות "אמריקאיות" תוך שהם שומרים על הייחוד הסוציו-תרבותי שלהם, הן ביחס לתרבות המקור שלהם והן ביחס ליהודיות שלהם. מודלים יהודיים קולקטיביים הועברו ונוצרו מחדש בתוך מוסדות חינוך וארגונים קהילתיים בארה"ב, בעוד שמודלים היברידיים מהווים

**כ-100 עד
133 אלף
יהודים מארצות
אמריקה
הלטינית חיים
כיום בארה"ב**

גם הם חלק מהנוף החדש. בעולם יהודי גלובלי המתאפיין בצפיפות מוסדית וארגונית גבוהה, יהודי אמל"ט יכולים להיכלל ולהשתלב במגוון של קהילות מארחות שונות באמצעות הצגת זהויות מרובות: כיהודים, כיהודים מאמריקה הלטינית, כלטינו-אמריקאיים או כהיספאנים/לטינים, כמקסיקנים, קולומביאנים, ארגנטינאים... אמריקנים/ישראלים. המספר ההולך וגדל של יהודים המגיעים מאמריקה הלטינית והתביעה שלהם להשתלב מעמידים במבחן את הגבולות המקובלים והתפיסות ההדדיות של דמיון ושוני.

יהודי אמל"ט השתלבו במגוון של סביבות "אמריקאיות" תוך שמירת ייחודם הסוציו-תרבותי

קביעות בתוך נידות מאפיינת אתרים עירוניים אליהם היגרו יהודי אמל"ט. בארה"ב, קהילות יהודיות מהוות מגנט של התיישבות. למשל, נפת מיאמי-דייד בדרום פלורידה וסן-דייגו בדרום קליפורניה מהווים מרכזים חדשים, בהם תהליכים על-לאומיים מגוונים מתרחשים בו-זמנית: הגירה יוצאת, שינוי מקום, התמקמות מחדש, חזרה, חוויות קצרות-טווח וזמניות. בשני המקומות, בולט אופיים הבלתי-אחיד של החיים היהודיים בארה"ב. אוכלוסייתה היהודית של סן-דייגו מונה 89 אלף איש והיא קטנה יותר מהקהילה של ארגנטינה הידועה כגדולה, אך גדולה מהקהילה היהודית של מקסיקו. הקהילה היהודית בנפת מיאמי-דייד יחד עם אזורי פורט-לאודרדייל ופאלם-ביץ' השכנות (דרום-מזרח פלורידה) מייצגת את הקהילה השלישית בגודלה במדינה. אף שיש לאסוף נתונים מעודכנים, מעריכים שמספר יהודי אמל"ט הוא 16 אלף במחוז מיאמי-דייד (Sheskin 2004) ובין שש מאות לשבע

מאות משפחות יהודיות-מקסיקניות (או 2,400 יהודים) בסן-דייגו (לפי הערכות פרטיות).

ניידות והתמקמות מחדש מרחיבים את טווח המפגשים החברתיים והתרבותיים בין עקרונות ייחודיים, מסלולים היסטוריים, מודלים ולוגיקות של הקולקטיב: קהל וקהילה. עם זאת, הבדלים וקווי דמיון גם יחד מעצבים כיום את מסלולי ההשתלבות וההשפעה ההדדית, כשהתוצאה עודנה מתבררת. ככלל, שיעורי השיוך היהודי באמריקה הלטינית גבוהים יותר מאשר בארה"ב. בעוד הפער בין מקסיקו סיטי לבין סן-דייגו הוא בולט (80% מול 35% בהתאמה), לערים בברזיל וארגנטינה יש שיעורי שיוך נמוכים הרבה יותר (בין 40% - 45%), קרוב יותר למוצע הלאומי בארה"ב. שיעור הנישואים המעורבים בארה"ב (כ-50%) עומד בניגוד לשיעורים נמוכים הרבה יותר במקסיקו ו-ונצואלה (פחות מ-10% או רק מעט מעל לכך), אך דומה לאלו הקיימים בארגנטינה וברזיל.

שילובם של יהודי אמל"ט בארה"ב ושמירה על הקודים הקולקטיביים המקוריים של נורמות/מודלים תרבותיים מארץ המוצא ועל קשרים על-לאומיים אינם תהליכים חברתיים סותרים. על כן, הסיכוי ל"סימולטניות" (Levitt and Glick Schiller, 2004) עולה. השילוב, בתורו, אינו תהליך חד-צדדי, והוא כרוך בהשפעות הדדיות שהן חלק מהחוויה של התחברות והתחברות מחדש על פני קהילות בתוך יהדות ארה"ב, המרחיבה ומעשירה את החיים היהודיים.

גלי ההגירה אל מיאמי מוונצואלה, קולומביה, ארגנטינה ומקסיקו יוצרים תרחישים מתכנסים של מעמד על-לאומי. יהודים מקסיקנים בסן-דייגו נוסעים לטיחואנה/מקסיקו סיטי; מקסיקנים וונצואליאנים נוסעים ממיאמי לקראקס ומקסיקו סיטי. הקשרים המבוססים היטב בין אנשי עסקים ממקסיקו ו-ונצואלה בפלורידה מדגישים את הדרך בה שינויים כלכליים עכשוויים יוצרים תנאים נוחים

להגירה ארעית אשר, כפי הנראה, אינה מוציאה מכלל אפשרות ישיבת קבע או השתלבות בקהילות/חברה היהודית-אמריקנית.

מוסדות חינוך בארה"ב משקפים פסיפס של חוויות, הנע ממסגרות דתיות למסגרות פלורליסטיות יותר. במיאמי כמו גם בסן-דייגו, אתרים יציבים של חינוך יהודי, שהם גם מלוכדים חברתית, משכו אליהם יהודים לטינו-אמריקאיים, גם כאשר רמת הדתיות של מוסדות אלו הייתה גבוהה מזו שאליה השתייכו בארץ המוצא שלהם. חלק ממסגרות החינוך היהודיות - בעלות שיעור ניכר של מהגרים לטינו-אמריקאיים- הפגינו אינטגרציה והשפעה הדדית ואימוץ הדדי של נוהגים דתיים ותרבותיים יום-יומיים חדשים במסגרת של סביבה דו-לשונית. מקורות רב-לאומיים ותת-אתניים מהווים גורמים המגדירים נוהגים והסדרים מוסדיים (Bokser Liwerant, 2013).²

ניתן להבחין בדוגמאות פרדיגמטיות של דפוסי השתתפות, מנהיגות ואקטיביזם בקרב מהגרים אלו בארגונים הקהילתיים המקומיים (למשל, בפדרציות היהודיות, הילל, איפא"ק, איגוד האוניברסיטאות הישראליות). בדומה להבראיקה/המרכז הקהילתי היהודי במיאמי, ניתן לראות ב"קן" בסן-דייגו מרחב אתנו-לאומי מוגדר, המשכפל ומקיים נוהגים חברתיים של יהודי אמריקה הלטינית (כולל שפה, אוכל, מוסיקה, מפגשים חברתיים והזדהות ציונית).

בנוסף, יש מקום להדגיש את המעבר של הדגם הקהילתי הלטינו-אמריקאי של "הבראיקה" אל רחבי העולם, כולל ארה"ב, מרכז ומערב אירופה ומדינות בריה"מ לשעבר, בעיקר דרך מוסדות יהודיים עולמיים ודרך יחידים ניידים במיוחד, בעלי תפקידי מפתח בקהילה. הקהילות היהודיות של ספרד, בעיקר במדריד וברצלונה, חוו תחייה של החיים היהודיים דרך דגם זה, ובעזרת נוכחותם של מחנכים, אינטלקטואלים ובעלי מקצוע יהודים לטינו-אמריקאיים. הקשר הברור בין הבראיקה לג'וינט קיים גם במזרח אירופה.

נוכחותם של יוצאי אמל"ט בישראל, שבה הם שולבו בתחומים מדעיים, אקדמיים, סוציו-תרבותיים וכלכליים מרכזיים, מצביעה על רמה גבוהה של השתלבות ועל מרכזיותו של הרעיון הציוני ומדינת ישראל באזור (Roniger and Babis, 2011).

לצד מגמות גלובליות משותפות וביטויים של ייחודיות, הקשרים והחיבור אל ישראל ממלאים תפקיד מרכזי בחיי יהדות אמריקה הלטינית. מושגים פוליטיים, ערכים, שאיפות וישויות ארגוניות בעולם היהודי הגלובלי מילאו תפקיד בסיסי בהתהוותן

התרבותית והמוסדית של הקהילות היהודיות, כאשר מדינת ישראל והאתוס היהודי/ציוני היו שחקנים/קטליזטורים ייחודיים, בדגם יחיד של מרכז-פריפריה. קשרי משפחה, תוכניות מסע לצעירים ותכניות חינוכיות נתפסים כיום כגורמי מפתח בחיזוק התמיכה בישראל.

נתונים על מקסיקו וארגנטינה מראים שרמת החשיבות המיוחסת

לישראל ורמת הקרבה אליה נקבעים במידה רבה על פי גיל³ וארץ מוצא⁴. באזור, מקסיקו היא בעלת רמה גבוהה במיוחד של ביקורים בישראל בעוד ארגנטינה, ברזיל וונצואלה מתאפיינות בשיעור נמוך יותר. מגמות עבר בארה"ב הראו שמעט יותר משליש מיהודי ארה"ב הבוגרים ביקרו בישראל (35%) בעוד שני שלישים (63%) מיהודי ארה"ב אומרים שהם קשורים רגשית לישראל וכמעט שלושה רבעים (72%) אומרים שארה"ב וישראל חולקים גורל משותף (NJPS, 2001). בארה"ב, הקשרים לישראל נבדלים גם על פי שיוך וגיל. באופן עקבי, החלקים המשויכים מחוברים

הקשרים והחיבור אל ישראל מהווים תפקיד מרכזי בחיי יהדות אמריקה הלטינית

יותר לישראל מאשר הבלתי-משויכים. עם זאת, התפתח דיון מעניין סביב "השערת ההתרחקות". בעוד כמה חוקרים טוענים שהמרחק בין הקבוצה היהודית-אמריקנית הצעירה יותר לבין ישראל הולך וגדל, למעט בקרב הנוער האורתודוקסי, ושמגמה זו קרוב לוודאי תוביל להתרחקות כללית של יהדות אמריקה מישראל (Cohen and Kellman, 2009), אחרים אינם מוצאים שינוי דרמטי בחיבור לישראל. לפי ששון, קדושין וסאקס (Sasson, Kadushin and Saxe, 2010), היחלשות החיבור בקרב הצעירים אינה תוצאה של דפוס התרחקות, אלא מאפיין של מחזור החיים היהודי. המשכו של הדיון הדגיש את המורכבות ההולכת וגדלה של יחסי ישראל-תפוצות והיעדרן של ראיות חד-משמעיות לגבי השחיקה ה"נ"ל, דבר אשר מצביע על הצורך להביא בחשבון גם את הנסיבות המשתנות של חיי היהודים בארה"ב וגם את אלו של הנוף החברתי והפוליטי של ישראל (Rosner and Hakman, 2012).

בשנות ה-60', התנועה הקונסרבטיבית התפשטה אל דרום אמריקה והביאה את הדגם הקהילתי הראשון שיובא מארה"ב (ולא מאירופה)

מצידם, בני הנוער מאמריקה הלטינית בארה"ב משתתפים במידה הולכת וגדלה בתגלית, יוזמה המהווה ציון דרך, שהפכה לאטרנטיבה לטיולי לימודים והכשרות בארצות המוצא שלהם (Saxe et al, 2011). נתונים מעודכנים מראים שהנטייה לעלייה בארה"ב היא מהנמוכות בעולם (DellaPergola: 2011). חשיבותם של אירועים ופעילויות תרבות, דעת הקהל והתמיכה הפוליטית בישראל הולכת וגדלה, אם כי במידה שונה ברחבי האזור, תלוי בהיקף ואופי הזירה

הציבורית, החברה האזרחית וההשתתפות האזרחית (Sznajder and Roniger, 2013). קודים ציבוריים חדשים התפתחו, אשר מעניקים לגיטימציה לקשרים העל-לאומיים של הקהילות היהודיות ביחס לישראל וכן ביחס לקהילות האחרות, דרך רשת רחבה של קשרים ואינטראקציות רוחביים.

נקודת מבט חשובה לניתוח חציית הגבולות והאפקטים ההדדיים, היא ההשפעה של התנועה האורתודוקסית והקונסרבטיבית על הפרקטיקה הדתית של הקהילה והיחיד (באמריקה הלטינית ומעבר לגבולותיה הגיאוגרפיים), כחלק מעל-לאומיות יהודית ישנה וחדשה. בשנות השישים, התנועה הקונסרבטיבית התפשטה אל דרום אמריקה וסיפקה את הדגם הקהילתי הראשון שיובא מארה"ב (ולא מאירופה). תנועה זו הביאה את בית הכנסת אל קדמת החיים הקהילתיים והחברתיים ע"י גיוסם של אלפי יהודים שאלמלא כן לא היו משויכים כלל (Elazar 1989). הוכחה אחת להיעדרה של אותה מנהיגות דתית שאלעזר דיבר עליה, וחשיבותה של מנהיגות כזו להתפתחות הדתית, ניתן למצוא בהצלחתו של הרב מרשאל מאיר. הרב מאיר לקח על עצמו להכין מנהיגות רבנית חדשה ע"י ייסוד הסמינר הרבני הלטינו-אמריקאי בארגנטינה. כיום, בוגריו משרתים קהילות ברחבי אמריקה הלטינית ומעבר לה. נוכחותם בקהילות בארה"ב נובעת לא רק מהיעדרן של הזדמנויות בקהילות המקומיות, אלא גם משקפת תופעה חדשה של הגירה אזורית. כ-22 רבנים משרתים עתה ברחבי ארה"ב ועברו לצפון עקב חלון הזדמנויות חדש הקשור להגירה האזורית, כמו גם לדפוסי חיים קולקטיביים משותפים ההולכים ומתרחבים. רבנים לטינו-אמריקאיים והשתתפותם בהקשרים החדשים תורמים להתפשטותם של נהוגים קהילתיים, כפי שמראה הדוגמא של קהילת "בני ישורון" בניו-יורק.

רבנים אלו ממשיכים לקיים קשרים עם קהילות המוצא שלהם ע"י נסיעה לאזור כדי לערוך את תפילות החגים. כסוכני שינוי ניידים החוצים גבולות לאומיים, הם יוצרים מחדש את המטריצה של הקהילה עם הקהילה הדתית.. באופן זה, התמקמותם מחדש של יהודי אמריקה הלטינית בארה"ב מהווה מקרה המאפשר לנו לבחון תהליכים כגון אלו ע"י התבוננות בחוויות גבול, פשרות תרבותיות ואסטרטגיות השתלבות בעולם יהודי גלובלי, שבו מסלולים היסטוריים מגוונים ומגמות משותפות מתקיימים זה לצד זה.

המעגל הדתי העל-לאומי התפשט גם אל האורתודוקסיה. ואכן, קבוצות אורתודוקסיות צברו מומנטום חדש, ייסדו קהילות דתיות חדשות וסיפקו מנהיגות דתית לקהילות. התפשטותה של תנועת חב"ד היא דוגמה מופת לכך. באמריקה הלטינית ישנם קרוב לשמונים מרכזי חב"ד ונוכחותה ראויה לציון גם בערים קטנות וגדולות בארה"ב ובארצות אחרות; אלפי שליחים של חב"ד פועלים כעת ברחבי העולם. ניתן להבחין בתהליכים מקשרים הרומזים לשינוי חברתי גם לאורך ציר ההשפעה צפון-דרום, כפי שמודגם ע"י הסניפים של "הילל" שהוקמו לאחרונה בארגנטינה ואורוגוואי (ע"י יחידים הקשורים ל"תגלית").

אף שאסטרטגיות של דתיות קיצונית ובידול עצמי הן עדיין שוליות בחיי היהודים באמריקה הלטינית, נוכחותן הגוברת מקבילה למגמות יהודיות עולמיות. חיי הקהילה היהודיים ותהליכי בניית הזהות הנלווים אליהם עומדים בפני אתגרים חדשים. למעשה, במעין הקשר פרדוקסאלי של צמצום והתרחבות ותחייה של הקהילות היהודיות הלטינו-אמריקאיות, ייחוסי זהות מוגדרים מחדש כביטויים של רוחניות, וצורות של חברתיות דתית, ממלאות חלק מהחללים. בדרכים מסוימות, בואנוס איירס, מקסיקו סיטי, סן פאולו, מיאמי, סן-דייגו, ניו-יורק, ירושלים, מדריד וציריך מבטאות קווי דמיון על פני הציר הקהילתי-דתי היהודי, שהתהווה ע"י העל-לאומיות.

קהילות מקומיות ניצבות בפני הזדמנויות ואתגרים שונים ביחס לנושאים מרכזיים של המשכיות. בכל האזור, חיזוק החינוך היהודי עומד בראש סדר העדיפויות של הקהילות היהודיות. החינוך מילא תפקיד מרכזי בעיצוב החיים היהודיים באמריקה הלטינית. באופן היסטורי, חינוך יהודי קיבל עדיפות על פני צרכים קולקטיביים אחרים באזור, ואופיין בחינוך מובנה בבתי ספר יומיים. במקסיקו, קרוב ל-93% מהילדים היהודים הלכו לבתי ספר יהודים כשאוכלוסיית התלמידים נותרת קבועה מגן חובה ועד לתיכון. התפתח מבנה

ארגוני איתן של 16 בתי ספר יומיים (בית ספר אחד לכל 2,500 יהודים במקסיקו סיטי). אוכלוסיית התלמידים צמחה ב-16.5% בשמונה השנים האחרונות, בהשוואה לצמיחה של 6% באוכלוסייה היהודית קודם לכן.

בתי ספר אשכנזיים מפגינים את הירידה הגדולה ביותר - 28% - ובתי הספר של מגן דוד (יוצאי חאלב) הם בעלי

שיעור הצמיחה הגבוה ביותר - 46% מכלל אוכלוסיית התלמידים. מתוך קבוצה זו, 40% הלכו לבתי ספר חרדיים. הגידול בשיעור הנרשמים לבתי ספר דתיים משקף גם שינויים דמוגרפיים בהרכב אוכלוסייתה של הקהילה וגם את הגעתם של מחנכים מקהילות דרום אמריקאיות מאוד אורתודוקסיות. כמוכן, הדבר משקף מגמה עולמית בחינוך היהודי.

השוואה לארגנטינה שופכת אור על שינויים בעלי משמעות. בעוד שבעשור האחרון של המאה העשרים סך של 16 בתי ספר נסגרו ורק שישה הצליחו לשרוד תהליך של ארגון מחדש רציונאלי, כיום ישנם בסך

**קבוצות
אורתודוקסיות
צברו מומנטום
חדש;
התפשטותה של
תנועת חב"ד
היא דוגמה
לכך - באמל"ט
יש קרוב ל-80
מרכזי חב"ד**

**מדינות אמל"ט
ממלאות
תפקיד מפתח
בהעמדת
המדינה
הפלסטינית
במרכז סדר
היום העולמי**

הכל 42 בתי ספר שמתוכם 14 בתי ספר יומיים המספקים חינוך מבית הספר היסודי ועד לתיכון, ו-17 בתי ספר המוגבלים לגן חובה ויסודי. בעוד שהנתונים מצביעים על ירידה שיטתית באוכלוסיית התלמידים יחסית לשנים קודמות (רק 17,075 בשנת 2002 לעומת 19,274 בשנת 1999), הם מצביעים על כך ש-43% מהילדים היהודים בגיל בית ספר אכן לומדים בבתי ספר יהודיים. שיעורי ההרשמה הגבוהים ביותר מצויים בבתי הספר הדתיים. יש להבין מגמות חינוכיות אלו לאור הגישה המשתנה כלפי חינוך בעולם היהודי.

אם לדייק, במהלך שני העשורים האחרונים, שיעור הילדים המתחנך בבתי ספר יהודים יומיים גדל בקצב חסר תקדים. מעריכים שבארה"ב היו 60 אלף תלמידים בבתי ספר יומיים בשנת 1962 אך בשנת 83-1982 כבר היו 104 אלף תלמידים (10% מכלל אוכלוסיית התלמידים היהודים); בשנת 2000 היו כמאתיים אלף, כשקרוב לרבע מאוכלוסיית התלמידים היהודים בגיל בית ספר הולכים לבית ספר יומי. כיום מעריכים שמדובר ב-242 אלף תלמידים.

חיבור המושגים של המשכיות וחינוך בשיח הציבורי הוא תופעה חדשה למדי מחוץ לאמריקה הלטינית, שהתפתחה במלוא העוצמה ב"עת לפעול" (A Time to Act), דיוניה של הוועדה לחינוך יהודי בצפון אמריקה (1991-1990). התרחבות זו של החינוך היהודי ושיעורי הצמיחה הגבוהים של האוכלוסייה במגזר האורתודוקסי הפכו למגמות מרכזיות המקבילות לדפוסים היהודיים החדשים, האזוריים והעולמיים.

בדומה לקהילות יהודיות ברחבי העולם, החיים היהודיים הקולקטיביים באמריקה הלטינית עברו שינוי קיצוני הודות לדפוסים הגלובליים המפגינים מגמות מתכנסות ומתפלגות כאחד: מעבר מאינדיבידואליזציה לאישור קולקטיבי ולהיפך; מעבר מצירים של קהילה דתית לצירים קהילתיים לא דתיים, לצד תפקידם ההולך וגדל של בתי הכנסת; מעבר מחילוניות אל דתיות גוברת. אפילו בקרב יהודי אמל"ט, מגמות אלו אינן ליניאריות אלא הן משקפות רגעים שונים, עליות ומורדות ונתיבים מצטלבים.

תוך תהליכי הגלובליזציה והעל-לאומיות, הסכסוך הישראלי-פלסטיני משקף את ההשפעה ההדדית המורכבת בין הדינאמיקה הבינלאומית, האזורית, הלאומית והמקומית. מדינות אמריקה הלטינית ממלאות תפקיד מפתח בהעמדת המדינה הפלסטינית במרכז סדר היום העולמי. כבר בדצמבר 2010 התרחשה שורה של הכרות מצד מדינות שונות באמריקה הלטינית את מדינת פלסטין. ברזיל נטלה את היוזמה וזמן קצר אחר כך באו בעקבותיה גם ארגנטינה, בוליביה, אקוודור ופרגוואי. ממשלות ניאו-פופוליסטיות בוונצואלה, בוליביה, אקוודור וניקרגואה מילאו תפקיד מוביל (ראו ההערכה השנתית של המכון למדיניות העם היהודי, 2011).

עניין זה הסתייע עוד בהיערכות מחדש של אינטרסים בינלאומיים ולאומיים ו"קודים תרבותיים" דומים המאפיינים מגזרים רחבים של חשיבה ציבורית, תקשורת, מחנות פרוגרסיביים ואינטלקטואליים שמאלניים. ההיסטוריה והמסלול הרעיוני האנטי-אמריקאי, אנטי-קולוניאלי ואנטי-אימפריאליסטי של אמריקה הלטינית הובילו לחיזוק הדדי של משמעויות בקרב מרכיבים שונים: אנטישמיות, אנטי-ציונות ואנטי-ישראליות (Volkov 2007; Bokser 2012).

עם זאת, ב-23 לספטמבר, 2011, כשברזיל, שבאותו הזמן הייתה חברה לא-קבועה במועצת הביטחון של

האו"ם, מהווה יוזמת עיקרית, החל לגבור תהליך מקביל של לגיטימציה כלל-עולמית של העניין הפלסטיני לאחר תמיכתם של מעל למאה חברי העצרת הכללית של האו"ם בהצעה הפלסטינית לקבל מעמד של חבר מלא, מהלך שנעצר ע"י וטו אמריקני. ניתן לראות באמריקה הלטינית כר פורה לשני תהליכים נוגדים וסימולטניים - דה-לגיטימציה של ישראל ולגיטימציה של פלסטין, כשהלגיטימציה של פלסטין נעשית בהתאם לדפוס של רשתות סינגור על-לאומיות של פעילים הקשורים יחד דרך ערכים משותפים, שיח משותף, וחילופין אינטנסיביים של מידע ושירותים. הם משמעותיים מבחינת המגעים שלהם עם שחקנים שהם מדינות ולא-מדינות (איגודים אזרחיים וארגונים לא-ממשלתיים, אקדמיה, תקשורת, איגודי סחר וסטודנטים) ובכך תורמים להתכנסות של נורמות חברתיות ותרבותיות (Keck and Sikkink 1999; Wajner 2013).

כשמתבוננים בתקשורת הברזילאית, ניתן לראות שמתן לגיטימציה ליצירתה של מדינה פלסטינית מאחד מגוון רחב של ארגונים אזרחיים, אתניים, חברתיים, דתיים, אקדמיים וארגוני עובדים (שם).

על פני האזור, מגמות דומות ומצטלבות יוצרות תנאים נוחים לצמיחתן של חברות אזרחיות בתהליך הדמוקרטיזציה. מידת הלגיטימציה לשאיפות הפלסטיניות למדינה בקרב אוכלוסיות מקומיות, הנובעת מרשתות סינגור על-לאומיות, מבוססת במידה רבה על קיומו (או היעדרו) של בסיס תמיכה עיקרי. אוכלוסייתה הערבית של ברזיל נאמדת ב-11 מיליון איש, מתוכם שישים אלף פלסטינים. לצ'ילה יש אוכלוסייה פלסטינית - רובה נוצרית - של כארבע מאות אלף איש. כבעבר, הדבר יכול להביא לאפקט דומינו שיוביל קרוב לוודאי להתיישרות נוספת של עמדותיהן של גואטמלה, מקסיקו, צ'ילה וקוסטה-ריקה.

ביטויים אחרים להיערכויות מחדש ברמה העל-לאומית, המעוגנות בתרחיש של קיטוב פוליטי, כוללים את ההסכם בין איראן לארגנטינה מינואר 2013 בדבר הקמת "ועדה לגילוי האמת" לחקר התקפת הטרור על המרכז הקהילתי היהודי בבואנוס איירס (AMIA). זאת על אף שני תובעים ארגנטיניים הטילו באופן רשמי את האשמה על איראן, והדבר הוביל בשנת 2007 להוצאת צווי מעצר מטעם ממשלת ארגנטינה כנגד שישה איראנים, כולל שר ההגנה והנשיא לשעבר. ההסכם להקמת ועדה משותפת לגילוי האמת מייצג היערכות-מחדש, על-לאומית ואזורית חדשה, בין ארגנטינה ואיראן.

הרצון של ארגנטינה ליטול תפקיד מוביל ביבשת לאחר מותו של שאבז והאינטרס שלה בהרחבת היחסים הכלכליים עם איראן מסבירים במידה רבה את השינוי בעמדתה. הסכם זה, שאושר ע"י הקונגרס הארגנטיני וגונה ע"י מנהיגים יהודים, מסכם סדרה של תהליכים הנוגעים

לאינטראקציות מורכבות בין אזרחות, נאמנות והעולם היהודי הגלובלי. התפקיד והזהות היהודית של שר החוץ טיממרו, אשר מילא תפקיד מכריע במו"מ, לצד ביטוי עמדות כנגד ההסכם מצד שחקנים בעולם, דוגמת מדינת ישראל והקונגרס היהודי העולמי, שופכים אור על אינטראקציות מסוג זה.

העימות עם הממשלה הגיע לרמות חסרות תקדים ואיחד מנהיגות שבדרך כלל שיקפה חלוקות פוליטיות לאומיות. כך, נושאים של קיום ושייכות, ההתכנסות של השתתפות קולקטיבית והחפיפה בין זירת הדיון והפעולה הלאומית והקהילתית מצביעים על מקרה

ניתן לראות באמל"ט כר פורה לשני תהליכים נוגדים וסימולטניים - דה-לגיטימציה של ישראל ולגיטימציה של פלסטין

ייחודי של פוליטיזציה קהילתית ונראות גוברת של הקהילות היהודיות באזור. קהילות יהודיות באמריקה הלטינית מפיגנות נוכחות והשתתפות גוברות בזירות הציבוריות המתרחבות של משטרים אשר הצליחו לקדם תהליכי דמוקרטיזציה וחברות אזרחיות אוטונומיות.

המלצות מדיניות:

- הגירה בינלאומית ודפוסים חדשים של תנועה מצביעים על הצורך לעצב מדיניות קהילתית המכוונת לזיהוי: א) דפוסי הניידות המאפיינים את היהודים הלטינו-האמריקאיים וכך את משאבי האנוש הזמינים הן בארצות המוצא והן בארצות היעד; ב) המעגלים והרשתות המקלים על חילופין אינטלקטואליים, מדעיים, חינוכיים ואמנותיים, כך שתוצרים של ידע ויצירה לא יישארו עוד מבודדים ותחת זאת ניתן יהיה לאסוף, להעביר, ולחלוק אותם ובדרך זו לאפשר לקהילות היהודיות באזור להתפתח בתנאים שוויוניים יותר; ג) הגדרה של מנגנונים ופלטפורמות -קיימים ווירטואליים - עבור שיתוף פעולה אזורי וגלובלי.
- זרמי הגירה מתגברים של יהודים מאמריקה הלטינית אל ארה"ב, ישראל ויעדים אחרים מצביים אתגרים חדשים בפני גיווןן של הקהילות המארחות ולכן דורשים מהמוסדות היהודיים אסטרטגיות חדשות של שילוב הנותנות מענה לספציפיות ולהבדל, על מנת להחליף את התגובות הסטנדרטיות היוצרות הומוגניות. יש ליצור ולקדם דרכים ליצירת דיאלוג בין-תרבותי בתוך הקהילות וסינרגיות בין מודלים קולקטיביים.
- בהתחשב במיעוט הלטינו-היספאני בארה"ב,

שהוא כבר עתה הגדול ביותר (מגיע ל-50 מיליון איש) וממשיך לצמוח, על מתכני המדיניות לראות ביהודי אמל"ט מגשרים פוטנציאליים וכתוצאה מכך לנסח שיתופי פעולה אסטרטגיים בין-קבוצתיים.

- סימנים חדשים של שינוי מצביעים על הצורך להגדיר דרכים לגשת אל עיצוב מדיניות כלפי חיים יהודיים לטינו-אמריקאיים המבוססים פחות על תמיכה קולקטיבית בזמנים קריטיים ויותר על נטייה למניעה וגיבוש של חיים קהילתיים, תוך שמביאים בחשבון את המורשת התרבותית. מציאות מרובת-מוקדים וקשרים רוחביים גוברים בין הבתים החדשים והישנים צריכים גם להנחות את עיצובן של נקודות מבט חדשות מצד שחקני מפתח מאמריקה הלטינית המצויים בעמדות מנהיגות.
- כיום, העל-לאומיות מצביעה על הצורך לחשוב באופן גלובלי ובהתאם לכך נדרשות גישות גלובליות כאשר מגיבים (או משפיעים) על מדיניות אזרית ומקומית כלפי ישראל. על גישות אלו להביא בחשבון שתי רמות: מצד אחד מדיניות מתואמת ברמה הממשלתית ומצד שני אסטרטגיות חדשות המכוונות לחברה האזרחית על תפקידיה ושחקניה החדשים ומנגנוני ההשתתפות שלה.

Keck, Margaret E. and Kathryn Sikkink. 1999. Transnational Advocacy Networks in International and Regional Politics. *International Social Science Journal*. 51 (159): 89-101.

Latin America Survey Jewish Community Opinion Makers. 2012. American Jewish Distribution Committee.

Levitt, Peggy and Nina Glick Schiller. 2004. Conceptualizing Simultaneity: a Transnational Social Perspective on Society. *International Migration Review*.38 (145): 595-629.

Roniger, Luis and Deby Babis, 2010 Latin American Israelis: The Collective Identity of an Invisible Community, in *Jewish Identities in an Era of Globalization and Multiculturalism*, eds. Judit Bokser Liwerant, Eliezer Ben-Rafael, and Yossi Gorny, Leiden-Boston: Brill Editorial House.

Rosner, Shmuel and Inbal Hakman, 2012. The Challenge of Peoplehood: Strengthening the Attachment of Young American Jews to Israel in the Time of the Distancing Discourse, JPPI.

Saxe, Leonard et al. 2011. Jewish Futures Project. The Impact of Taglit- Birthright- Israel, 2010 update. Cohen Center for Modern Jewish Studies, Brandeis University.

Sasson, Theodore, Charles Kadushin and Leonard Saxe (2012) "Trends in American Jewish Attachment to Israel: An Assessment of the "Distancing" Hypothesis, *Contemporary Jewry, Jewry* 30(2-3): 297- 319.

Sheskin, Ira M. 2004. Population Study of the Greater Miami Jewish Community. Greater Miami Jewish Federation.

Sheskin, Ira, and Arnold Dashefsky. 2011. Jewish Population in the United States, 2011. Current Jewish Population Reports. North American Jewish Data Bank. <http://www.bjpa.org/Publications/details.cfm?PublicationID=13458>

Bokser Liwerant, Judit. 2002. Globalization and Collective Identities. *Social Compass*. 49 (2): 253-271.

2006. Globalización, diversidad y pluralismo (Globalization, diversity and pluralism). In *Diversidad y Multiculturalismo-Perspectivas y Desafíos* (Diversity and Multiculturalism – Perspectives and Challenges), coord. Daniel Gutiérrez M., UNAM: 79-102.

2012. Mexico in a Region Under Change. *Journal for the Study of Antisemitism*.3: 2601-2610.

2013. Latin American Jews in the United States. Community and Belonging in Times of Transnationalism, in *Contemporary Jewry*, Springler (forthcoming).

Cohen. Steven and Ari Kellman (2010) "Beyond Distancing: Young Adult American Jews and Their Alienation from Israel", *Contemporary Jewry* 30(2-3) :297-319

DellaPergola, Sergio. 2009. International migration of Jews. In *Transnationalism: Diasporas and the Advent of a New (Dis)Order*, eds. Eliezer Ben-Rafael, and Yitzhak Sternberg, 213-236. Leiden and Boston: Brill.

2011. Jewish Population Policies: Demographic Trends and Options in Israel and in the Diaspora. Jerusalem: The Jewish People Policy Institute.

Elazar, Daniel J. 1989. *People and Polity: The Organizational Dynamics of World Jewry*. Detroit: Wayne State University Press.

Faist, Thomas. 2010. Transnationalization and development. In *Migration, development and transnationalization. A critical stance*, eds., Glick Schiller Nina, and Thomas Faist. New York: Berghahn Books.

Held, David et al. 1999. *Global Transformations*. Cambridge: Polity Press.

הערות

1. המספר שמוסר מרכז פיו ההיספני (2009) נמוך יותר: 48,310,348 היספאנים החיים בארה"ב. מתוכם, 31,674,000 הם מקסיקנים (בהתבסס על תיאור עצמי של עץ המשפחה או מקום לידה). <http://pewhispanic.org/>
2. דוגמאות למופת של מסגרות אורתודוקסיות הן בית הספר היהודי "סויל" בסן-דייגו ובית הספר "הלל" במיאמי. האקדמיה היהודית בסן-דייגו פועלת במסגרת פלורליסטית בעוד בתי הספר של חב"ד קיימים בשני המקומות.
3. בקרב חברי הקהילה היהודית במקסיקו, 97% מבני ה-70 ומעלה הצהירו שישראל היא בעלת חשיבות עליונה, בעוד שבקבוצת הגיל 18-29 רק 77% חשו כך.
4. המספרים גבוהים הרבה יותר במקסיקו מאשר בארגנטינה (Jmelnizky and Erdei, 2005).

Sznajder, Mario and Luis Roniger. 2012. *Shifting Frontiers of Citizenship: the Latin America experience*, Leiden-Boston: Brill Editorial House.

Shulamit Volkov, "Readjusting Cultural Codes: Reflections on Antisemitism and Anti-Zionism," in Jeffrey Herf (ed.), *Antisemitism and Anti-Zionism in Historical Perspective: Convergence and Difference* (New York: Routledge), 2007: 39-43.

Wajner, Daniel. 2013. *Redes Transnacionales de Apoyo y sus Batallas por la Legitimidad: El caso brasileño de reconocimiento al Estado palestino* (Transnational Advocacy Networks and their Struggles for Legitimacy: The Brazilian case of recognition of a Palestinian State). Liwerant Center, Hebrew University of Jerusalem.

World Social Science Report. *Knowledge Divides*. 2010. UNESCO and International Social Science Council.